

USE OF THE EXPERIENCE OF ADVANCED FOREIGN COUNTRIES IN ENSURING FOOD SECURITY IN THE FISHING INDUSTRY

Rustamov Jaxongir¹

Tashkent State University of Economics

KEYWORDS

fish industry,
food,
safety,
knowledge and skills,
foreign experience

ABSTRACT

The author describes the creation of additional conditions for food security in the fishing industry, the current system and a comparative analysis of the experience of foreign countries.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.6569726

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Master of Tashkent State University of Economics, Tashkent, UZB

БАЛИҚЧИЛИК ТАРМОҒИДА ОЗИҚ-ОҚВАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИДАН

KALIT SO‘ZLAR:

балиқчилик тармоғи,
озик-оқват,
хавфсизлик,
билим ва кўникмалар,
хорижий давлатлар
тажрибаси

ANNOTATSIYA

Муаллиф ушбу мақолада балиқчилик тармоғида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшимча шарт-шароитлар яратиш, амалдаги тизим ва хорижий мамлакатлар тажрибасини қиёсий таҳлилини ёритиб берган

Ўзбекистоннинг драйвер соҳаси айнан қишлоқ хўжалиги сектори эканлигини инобатга олинса, фуқароларни боқадиган, озуқа захирасини шакллантириб берадиган соҳа ҳам айнан қишлоқ хўжалиги тармоқларидир.

Шу сабабли мамлакатимизда қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, соҳадаги тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш энг долзарб масалага айланмоқда. Кутилаётган натижаларга эришиш мақсадида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига фан-техника ютуқларини, илғор ва ўта самарали технологияларни, ўрта ва кичик тадбиркорликни жалб этиш зарурдир. Мана шундай қишлоқ хўжалиги тармоқларидан бири бу балиқчилик тармоғидир.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, балиқ чавоқлари ишлаб чиқариш ҳамда табиий сув ҳавзалари ва сунъий кўллардан самарасиз фойдаланиш балиқчилик тармоғининг энг заиф бўғини ҳисобланади. Натижада сунъий кўлларнинг ҳосилдорлиги бир гектарда 20 центнердан ошмайди, бу жаҳондаги ўртача кўрсаткичлардан анча пастдир. Балиқчилик соҳасидаги илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш, интенсив технологияларни кенг жорий этиш ва балиқ етиштиришнинг юқори технологик усулларида фойдаланиш алоҳида эътиборни талаб қилади.

Республикамизнинг турли ҳудудларида бугунги кунга келиб, балиқчилик тармоғи ривожланиб бормоқда. Балиқ маҳсулотларини қайта ишлаш ва уларни бозорга чиқаришнинг анчагина фойдали томонлари мавжуд.

Бутун дунё соғлиқни сақлаш ташкилотининг келтирган хулосасидан шу нарса аёнки, аҳоли саломатлиги ва ҳаёти давомийлигининг 55 фоизи турмуш тарзи ва унинг сифатига боғлиқ, 25 фоизи атроф муҳит шарт-шароитига ва 8-12 фоизи аҳоли истиқомат қилаётган жойнинг тиббий хизмат сифатига боғлиқ. Аммо соғлом турмуш тарзининг 50 фоизи тўла қийматли озуқа тўғри истеъмол қилинишига, яъни истеъмол қилинадиган маҳсулотнинг сифатига боғлиқ. Республикамиз аҳолисининг оқсил моддаларга бўлган талабини қондирилишида балиқ ва балиқ маҳсулотлари муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда балиқчилик соҳасини ривожлантиришнинг муҳим ижтимоий, иқтисодий ва экологик мақсадлари мавжуд бўлиб, бу мақсадларга қуйидагилар киради:

- озиқ-овқат ҳавфсизлигини таъминлаш ҳамда Ўзбекистон аҳолиси учун энг фойдали ва зарур бўлган балиқ маҳсулотларининг истеъмол даражасини тиббиёт меъёрига етказиш;

- аҳолининг турмуш даражасини ошириш, қишлоқ ҳудудларида иқтисодий имкониятларни ошириш, янги ишчи ўринларини ташкил этиш ҳамда аҳолининг даромадларини кўпайтириш;

- она табиатни асраш, ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш ҳамда илғор технологиялар самарадорлигини ошириш.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги (ФАО) ташкилоти келтирган маълумотларга кўра дунё балиқчилик тарихида 2016 йил ўзининг энг кўп маҳсулот етиштирилганлиги билан сақланиб қолган. 2016 йилда бутун дунё бўйлаб 171 млн.тонна балиқ маҳсулоти ишлаб чиқилган. Шундан 53 фоизи балиқ овлашдан ва 47 фоизи аквакультура усули орқали етиштирилган. Бутун жаҳон аҳоли жон бошига балиқ истеъмоли 1961 йилдаги 9,0 килограммдан 2021 йилда

20,9 килограммгача ошди, бунда йиллик ўсиши ўртача бир ярим фоизни ташкил қилди. Ўзбекистонда балиқ истеъмоли тавсия этилган истеъмол даражасидан паст бўлиб, бир йилда киши бошига тахминан 3-3,5 кг балиқни ташкил қилади. Республика соғлиқни сақлаш ташкилоти тавсия этилган истеъмол даражаси 11-12 кг.га тенг.

Олиб борилаётган ислохотлар натижасида юртимизда балиқ етиштириш йилдан-йилга ошиб, балиқчилик соҳаси муттасил ривожланиб бормоқда. 6 Республика аҳолисини сифатли балиқ ва балиқ маҳсулотлари билан таъминлаш, балиқ етиштириш ҳажмини ошириш ҳамда тармоқга янги ресурстежамкор ва интенсив технологияларни жорий этиш юзасидан тизимли равишда ишлар олиб борилмоқда. Бунинг натижасида ҳозирда республика балиқчилик тармоғи барқарор ривожланиш босқичида бўлиб, агар 2018 йилда 91 минг тонна, 2019 йилда 121,7 минг тонна, 2020 йилда 144,1 минг тонна ва 2021 йилда 173,9 минг тонна балиқ етиштирилган бўлса, 2022 йилнинг якунларига кўра ушбу кўрсаткични янада ошириш режалаштирилган.

Аммо республикадаги мавжуд анъанавий (экстенсив) технологиялар балиқ ишлаб чиқариш ҳажмини кескин ошириш имкониятига эга эмас. Ишлаб чиқаришдаги чекловчи омиллар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- табиий кўл, сув омборлари ва бошқа табиий ҳовузлардаги мавжуд балиқ ресурслари жуда оз миқдорда бўлиб, ҳосилдорлик 10-30 кг/га ни ташкил этади.

- маҳаллий карп балиқларини тупроқли ҳавзаларда етиштириш экстенсив ва ярим интенсив усулда бўлиб, ҳовуз ҳосилдорлиги 2000-3000 кг/га (ёки 0,2-0,3 кг балиқ ҳар бир куб сувдан) ташкил этади. Тупроқли ҳовузларда ўстирилаётган балиқ турлари асосан 4 хил бўлиб, булар: оқ амур, оқ дўнг пешона, чипор дўнг пешона ва карп балиқларидир.

- муҳим чекловчи омиллардан бири – ер ва сув ресурсларининг чекланганлиги.

Балиқ ишлаб чиқаришни оширишда анъанавий усулдан фойдаланган ҳолда, катта ҳажмдаги тупроқли ҳавзалар барпо этиш ва вегетация мавсумида сув билан узлуксиз таъминлаш тобора долзарб масалага айланиб бормоқда.

Ҳозирда республикада фаолият кўрсатаётган фермерларнинг дала шийпонларида кичик-кичик ҳовузлар, шунингдек аҳоли томорқаларида бассейнларда балиқ етиштириш имкони мавжуд бўлиб, бу ҳовузлар бўш бўлиб ишлатилмай қолмоқда.

Жаҳон тажрибаси таҳлиliga кўра ҳар куб метр сув ҳажмидан 50-100 кг/м³ балиқ маҳсулотлари етиштирилаётганлигини кузатиш мумкин. Бунда балиқлар асосан кичик сув ҳавзаларида ва сувни исрофсиз қайта тизимига қайтариш орқали балиқ етиштириш технологияларидан фойдаланиш кенг жорий этилган.

Республикада мавжуд технологияларда балиқ етиштиришни такомиллаштириш масалалари ва янги интенсиф технологияларни жорий этиш талаби атрофлича таҳлил қилинса қуйидагиларни кузатиш мумкин:

Ўзбекистон балиқчилигида тупроқ ҳовузларда (50-100 гектар) балиқ етиштириш ишлари йўлга қўйилган бўлиб, бу экстенсив балиқ етиштириш технологияси катта миқдорда сув, минерал ўғит ва омухта ем талаб этади.

Айниқса бундай технологияда балиқ етиштиришда омухта емни сарфи, ўстирилаётган балиқларга 5-6 озуқа бирлигида (1 кг балиқ етиштириш учун 5-6 кг озуқа талаб этилади) сарф этилишига, бу эса ўз навбатида балиқчилик хўжаликларидан иқтисодий самарадорлик камайиб кетишига ва харидоргир балиқ турларини кам миқдорда етиштирилишига олиб келади.

Бу типдаги ҳовузларни ташкил этиш учун катта миқдордаги маблағ сарф қилинганлиги ҳолда, қўшимча сув, ер ресурслари ҳам катта миқдорда талаб этилади.

Республикамиз минтақаларида иссиқ ёз ва доимий қурғоқчилик хавфи бўлган шароитда, бу типдаги хўжаликларни кенгайтириш энг керакли сув ресурсларини ортиқча исроф қилишга ҳамда ирригация тизимида жойлаштирилган бошқа деҳқончилик фермер хўжаликларни сув таъминотида қўшимча қийинчиликларга олиб келмоқда.

Аквакультура – бу иқтисодий барқарор йўналиш бўлиб, фойдалилиги бўйича парранда ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш билан рақобатбардош соҳа ҳисобланади, лекин экстенсив усулда балиқ етиштириш ҳавзаларини барпо этиш кўп ер, сув ва моддий ресурсларни талаб қилгани ҳолда бошқа чорвачилик, паррандачилик ва қишлоқ хўжалиги экинлари етиштириш соҳаларидан орқада қолиб кетмоқда.

Экстенсив балиқ етиштириш ҳавзаларида кўп ер, сув ва моддий техник ресурсларни сарфини қуйидаги мисолда кўриш мумкин:

1 гектар тупроқ майдонга (чуқурлиги 1,5 метр) 15000 куб метр сув талаб этилгани ҳолда, шунча қўшимча сув вегетация давомида (филтрация, парланиш) сарфланади. Республикадаги балиқчилик хўжаликларидан ҳозирги кунда ўртача ҳосилдорлик ҳар гектардан 20-30 центнерни ташкил этмоқда. Ривожланган ва сув

ресурслари тақчил бўлган мамлакатларда бир куб метр сув ҳажмидан 30-50 килограммдан кам бўлмаган балиқ етиштириш йўлга қўйилган.

Мавжуд ирригация тизими суғориладиган дехқончилик манфаатларига хизмат қилиши шароитида ва мавжуд сув ресурсларини янада тақчиллиги ортиб бораётганлиги кузатилаётган пайтда, балиқчилик соҳасини ривожлантиришда умуман янги интенсив балиқ етиштириш тизимлари ва технологияларини Ўзбекистон шароитида жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Жаҳонда озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни ортиши ва минтақадаги сув ресурсларини камайиб бориши, республика балиқчиларини олдига долзарб масалани қўймоқда. Бунда балиқчилик фермер хўжаликлари ҳосилдорлигини ҳисоблашда сув ҳажмига қараб ҳосилдорликни, фойдани ва сарф этилган омухта емни белгилаш тизимига ўтиш талабини белгилаб беради.

Айниқса оқар сув бассейнларида балиқ етиштириш, сувни тезда ирригация тизимига қайтариш имкониятини яратади ва бу системаларни дренаж, коллектор ва каналлар яқинида қуриш яхши натижа беради. Мамлакатимизни иқлим шароитларидан келиб чиққан ҳолда, бу бассейнларда балиқ етиштириш ишлари доимий равишда олиб борилиши ва апрель-октябрь ойларида карп балиқларини ва ноябрь-март ойларида форель балиқларини етиштириш юқори иқтисодий самара беради.

Оқар сув бассейнларида балиқ етиштириш ишлари, республикада юқори оқсилли, турли ўлчамлардаги грануланган омухта емларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйишни талаб этади. Юқори оқсилли ва турли ўлчамлардаги грануланган омухта ем ва интенсив бассейнларни амалда қўлланиши бирламчи карп балиқларидан ҳар куб метр сув ҳажмидан 50 кгдан кам бўлмаган балиқ етиштириш имкониятини беради.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда асосий тармоқ бўлган қишлоқ хўжалигининг ривожлантирилиши кўп жиҳатдан сув ресурслари қай даражада мавжудлигига ва улардан оқилона ва самарали фойдаланишга боғлиқ. Шу боисдан ҳам сув ресурслари мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Шундай экан, сувнинг қатъий ҳисоб-китобини жорий этиш, суғориш тармоқларининг техник, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, тизимда автоматлашган бошқарув ва кузатув тизимини яратиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни диверсификациялашга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Анъанавий усулдан фойдаланган ҳолда балиқ етиштиришнинг назарий чегараси мавжуд бўлиб, ушбу кўрсаткич йилига 60-80 минг тоннани ташкил этиши мумкин. 35 миллиондан ошган Ўзбекистон аҳолисини тиббиёт меъёри бўйича талабини қондириш учун йилига камида 400 минг тоннага яқин балиқ маҳсулоти ишлаб чиқарилиши зарур. Бунинг учун энг аввало соҳани туб технологик модернизация қилиш, яъни инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда

интенсив балиқ етиштириш усулига ўтиш лозим. Бу эса ўз навбатида муҳим технологик йўналишларнинг ривожланишини талаб этади:

– янги истиқболли аквакультура объектларини маҳаллий шароитдан келиб чиққан ҳолда ўзлаштириш;

– балиқ ўстиришда юқори ҳосилдорликка эга технологияларни яъни интенсив усулда балиқ ўстиришни кенгайтириш;

– ер ва сув ресурслардан оқилона фойдаланадиган, иқтисодий жиҳатдан арзон инновацион технологияларни кенг жорий этиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абулқосимов Ҳ.П. Давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги. - Т.: "Akademiya", 2012.

2. Абулқосимов Ҳ.П., Расулов Т.С. Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш йўллари. - Т.: "Fan va texnologiya", 2015.

3. Абулқосимов Ҳ.П., Расулов Т.С. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва йўналишлари. Монография. - Т.: « Fan va texnologiya», 2017.

4. Анищенко А.Н., Ускова Т.В., Семенов Р.Ю., Чеквинский А.Н. Продовольственная безопасность региона. – М.: ИСЭРТ РАН, 2014. – С.13-15.

5. Бекенов С.С. Критерии и оценки продовольственной безопасности. //http://www.cawater-info.net/pdf/bekenov1.pdf Гумеров Р.Р. Продовольственная безопасность Российской Федерации (теория и практика), 2018 г. Издательство «Буквально», 2018 г.

6. Соловьева В.Г. Влияние ограничительных мер в связи с новой коронавирусной инфекцией (COVID-19) на малый бизнес.//Jornal of Economy and Business, vol. 9-2 (67), 2020. С.69.